
ГРОМАДЯНСЬКИЙ ГОЛОС ПОЕЗІЇ

Доповідь академіка НАН України Б.І. Олійника з нагоди вручення Золотої медалі ім. В.І. Вернадського НАН України

Спокійно усвідомлюючи, що є не менш гідні цієї високої відзнаки, я водночас глибоко вдячний вельмиповажним ученим і особисто Борисові Євгеновичу Патону, котрі удостоїли мене такої честі. Тим паче, що медаль ця освячена іменем ученого світового чину — В.І. Вернадського, який уславив і нашу Україну. За важливістю та розмахом наукових відкриттів і ясновидних передбачень, за універсалізмом знань, він, поза сумнівом, зрівнянний французьким енциклопедистам.

Оскільки він розумом провидця засягав у ноосферу, то, природно, не обминув і планету словесності. Він знав і шанував українську літературу. І нам, нині суцям, час уже подолати в собі своєрідний мазохізм, коли самі себе упосліджуємо: мовляв, і те в нас погане, й інше не дістає європейського рівня. Та кожна цивілізована нація вважала б за честь мати таких піднебесних духівників, як Шевченко, Гоголь, Короленко, як Стефаник

чи Франко, Коцюбинський чи Тичина, як Гончар чи Григорій Тютюнник, котрий увійшов у світовий ряд новелістів! Наші шістдесятники, гальванізувавши літературний процес у часи відлиги, і сьогодні гучать у світовому багатоманітті голосами неповторного, українського тембру. Спом'янемо хоча б імена Василя Симоненка, Миколи Вінграновського, Євгена Гуцала, Володимира Дрозда, Петра Скунця, Ігоря Римарука (царство їм небесне), згадаймо нині суцям Ліну Костенко, Романа Іваничука, Івана Драча, Віталія Коротича, Леоніда Горлача, Леоніда Талалая, Володимира Базилівського, молодших — Михайла Шевченка, Дмитра Іванова, Миколу Луківа, Ганну Тарасюк, Петра Мідянку, котрий тільки-но одержав Шевченківську премію, і ще молодших — Павла Вольвача, Ігоря Павлюка, Сергія Жадана і ряд цей, слава Богу, не остаточний. То чи гоже так уже колінкувати перед чужими, часто досить посередніми, але вправно розкритими, зневажливо, через губу принижуючи своїх: та що воно може? Тим часом це своє давно вже визнане світом. Воднораз остерігаюся впасти в іншу крайність за формулою «хоч воно й ніщо, але ж своє». Подібна загумінкова філософія загрожує духовним змалінням.

Слава Богу, у нас завжди були безкомпромісні оцінювачі літпроцесу, починаючи від незабутніх академіка Олександра Білецького, Леоніда Коваленка, Віктора Іванисенка до нині суцям Івана Дзюби, Миколи Жулинського, Петра Толочка, Віталія Дончика, Василя Яременка, Тараса Салиги, Григорія

Сивоконя, Миколи Ільницького, Наталії Костенко і ще, з сумом зазначимо, небагатьох, які своєю принциповістю в оцінках живого літературного процесу не дали нам зміліти до болота посередності.

На жаль, із тих чи тих обставин їм уже не легко встежити за всіма звивинами і перепадами, скажімо, ріки поезії. Зміна ж їхня чи тодесь засиділась, чи забарилась. Це тривожний знак. І першими його проявами є гра деяких молодих у своєрідні закриті ордени, штучно відсторонивши себе од попередників, які, мовляв, заполітизовані та заангажовані. Обертаючись у своєму *circulus vitiosus*, поволі впадають у снобізм, прибирають позу втомлених сибаритів від невігластва примітивних читачів, зверхньо атестують «не своїх» як назадників, виводячи себе поза і понад будні. І поступово позбавляються кореневої системи, переходячи в сухостій, а то й приймають обряд *Ubi bene, ibi patria*, себто «де добро, там і вітчизна».

Ніхто не проти новаторства, інакше настане відомий нам застій. Але експерименти продуктивні до тієї межі, після переступу якої, скажімо, поезія втрачає свої родові ознаки. І тоді грамотний штукар може приховати за верлібром відсутність природного почуття ритму і рими, а за нанизаними випадковими словами без розділових знаків заретушувати просто незнання, де і коли їх ставити. Стосовно ж таємничого герметизму, коли автор ошукує читача тільки йому, одному зрозумілим задумом, то найменшою шкодою обійшлося б, аби подібне видали в одному екземплярі. Смакова нерозбірливість, калібровані матюки й інша нецензурщина, оголене відтворення статевих взаємин, аж до підглядання у відхожі місця — то вже не епатаж, а прикрита прив'язим фіговим листком відсутність вродженого таланту, себто — бездарність.

Час уже, нарешті, безсторонньо проаналізувати нагромаджене за останню чверть століття в поезії, аби подібне не стало нормою. Причому якнайскоріше, бо ми відстаємо від органічних змін у літературі, продиктованих часом. Адже, за класиком, «нове життя нового прагне слова».

Я, зрозуміло, беру крайні вияви негативу. Слава Богу, найкращі взірці молоді поезії потверджують здоров'я кореневої системи. І засвідчують той незаперечний факт, що поезія — від часів Київської Русі й донині — завжди йшла попереду всіх жанрів. Позаяк цьому сприяє вже сама українська мова, наспівна, розлога, за мінімуму шиплячих, сповнена голосних, які дають можливість дихати вільно, котра просто таки кличе до співу на повні груди. Звідси ж і унікальна пісенна культура, визнана всім світом, на рахманному чорноземі якої колоситься українська поезія.

Тепер стосовно теоретичної установки: оскільки, мовляв, поезія — це бельканто, отже їй не гоже з піднебесся опускатися на землю, аби не осквернити білосніжні крила Пегаса пилом буденщини і суспільно-політичних змагань. В ідеалі, певне, так би й могло бути, виходячи з неземного, «од Бога», її родоvodu. Але тільки в тому разі, коли б ми жили в стерильно дистильованій атмосфері. Однак скільки себе пам'ятає людство, істинні поети були завжди в перших чотах суспільних борінь, як сказав Генріх Гейне: «На мій гріб ви повинні покласти меч, оскільки я завжди був відважним солдатом у війні за визволення людства». Це — природа поезії, якій народ вручив право говорити від свого імені. А Тарас Шевченко взагалі вчинив неперевершений історичний подвиг, по суті, врятувавши націю в найтяжчі часи заборони рідного слова. Справдешні поети всіх часів і народів тому й стали постійними величинами, оскільки навіть співці найніжнішого кохання в годину загрози Вітчизні зводилися воїнами духа. Сухозлітки за першого ж подиху вітру розліталися, наче їх і не було, а тих, що «од Бога», кожне наступне покоління і через віки сприймає як своїх сучасників.

Тому так своєчасно гучать слова незабутнього Андрія Малишка:

Її не купиш квітом провесен,
Ані горлянкою, ні чином.
Поезія — це діло совісне.
Не грайся нею безпричинно!

Не мені доводити, що без хліба духовного хліб насущний може стати поперек горла.

Справдешня ж поезія завжди була покликом в духовне піднебесся. Не забуваймо хоч інколи зводити очеса д'горі.

Але й пильніше придивляймося під ноги, бо, на преглибокий сум, останнє десятиліття позначене падінням суспільної моралі, безкарним розгулом мажорів, продажністю представників силових структур, нахабним до цинізму рейдерством і моторошними вбивствами. Це породжує в суспільстві відчуття безвиході, що межує з непередбаченими струсами.

Отже, якщо розглядати ситуацію не фрагментарно, а в сукупності, то наближаємося до висліду, що однією з першорядних причин нинішнього стану є критичне послаблення в суспільстві морально-етичних застережників.

Серед інших причин цього не останньою є і значне пониження громадянського голосу поезії, яка зі своїх першопочатків кликала сіяти розумне, добре і вічне. Тимчасом як самопроголошені, пробачте, естети, навпаки, зовуть її «не заземлюватись», Історія мала б застерегти подібних гуру стосовно того, що першими жертвами теорії відсторонення поезії від суспільних змагань стають саме автори її, позаяк кримінал трактує чистоплюйство як слабкість м'язів. І взагалі, всі

наші поети, возведені в класиків, були не лише вишуканими ліриками, а й повнорослими громадянами.

Але всі видатні пройшли коронацію, тільки витримавши іспит часом. Відтак, я б у підручниках не подавав нині суцільних повнометражними портретами, а характеризував би в загальному огляді. А вже час розставити їх за рангами. І хай Господь це рангування відкладе якомога надалі.

Питома поезія приховує якусь особливу таїну, котру не зміг достеменно розгадати навіть геніальний Іван Якович Франко, досліджуючи «секрети поетичної творчості». Чи не найближче підійшов до істини Роджер Бекон ще в 13-му столітті, досліджуючи увігнуті дзеркала, які конденсують одночасно минуле, нинішнє і грядуще. Це нагадує мить озаріння, коли у творчої особистості відкривається «третє око». Отже, прислухаймось до мудреця, який зауважив: «Не кваптесь осуджувати солдата, який іде не в ногу з усією колоною, бо, можливо, він уже чує оркестри грядущого». Дай нам, Боже, бути гідними великих предтеч, які обертали нам рідну мову і почуття національної гідності.

Ще раз схилиюся доземно в подячності за високу відзнаку.